

อีสานเปลี่ยนผ่าน: การปรับเปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจสังคม และโครงสร้างความรู้สึกในชนบทอีสาน¹

The ESAN in Transition: Socio-economic Re-structuring and Structure of Feeling in Rural Northeastern Thailand

มานะ นาคำ², มนต์ชัย ผ่องศิริ³ และ ณัฐพล มีแก้ว⁴

Mana Nakham², Monchai Pongsiri³ and Nattapon Meekaew⁴

²คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

²Faculty of Humanities and Social Sciences

³กลุ่มวิจัยความอยู่ดีมีสุขและการพัฒนาอย่างยั่งยืน

³Research Group on Wellbeing and Sustainable Development (WeSD)

⁴คณะศึกษาศาสตร์

⁴Faculty of Education

^{2,3,4}มหาวิทยาลัยขอนแก่น

^{2,3,4}Khon Kaen University

บทคัดย่อ

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้คนในชนบทอีสาน คนชนบทจำเป็นต้องสร้างปฏิบัติการทางสังคมในรูปแบบที่หลากหลาย เพื่อตอบสนองกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายใต้ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้คนกลุ่มต่างๆ ในสังคม บทความนี้ศึกษาการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมในชนบทและโครงสร้างความรู้สึกของคนชนบทอีสาน ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย “ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบทอีสาน” (รหัสโครงการ RDG56A0013) ซึ่งอยู่ในชุดโครงการ “ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบท” สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) (มานะ นาคำ, มนต์ชัย ผ่องศิริ และณัฐพล มีแก้ว, 2559)

ในการศึกษาโดยใช้รูปแบบการศึกษาแนวพินิจเชิงประวัติศาสตร์ พื้นที่ศึกษา ได้แก่ ตำบลสวนหม่อน อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่นซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ชนบทและห่างจากศูนย์กลางความเจริญของจังหวัด กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในตำบล ผู้นำชุมชน ผู้นำวิสาหกิจชุมชน ตัวแทนกลุ่มขบวนการทางสังคม นักการเมืองท้องถิ่น การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการสัมภาษณ์กลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก การศึกษาเฉพาะกรณี และการอภิปรายกลุ่มย่อย ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบการยังชีพของคนในชนบทเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมในชนบทอีสานจากเศรษฐกิจเพื่อยังชีพเป็นเศรษฐกิจเพื่อการค้า ในยุคแรกช่วงตั้งถิ่นฐานชาวบ้านพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติในการผลิตเพื่อดำรงชีพในครัวเรือนเป็นหลัก ในยุคที่สองชาวบ้านเปลี่ยนมาพึ่งพิงผืนดินผลิตพืชเศรษฐกิจเพื่อขาย และในยุคที่สามชาวบ้านได้เปลี่ยนมาเป็นวิธีการผลิตที่พึ่งพิงทุนมนุษย์เพื่อการผลิตให้นายทุนหรือโรงงานอุตสาหกรรม การเปลี่ยนแปลงสังคมและเศรษฐกิจดังกล่าวนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ของชาวบ้าน เกิดการรวมกลุ่มเพื่อต่อรองในความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับโครงสร้างทางสังคม ส่งผลต่อโครงสร้างความรู้ที่นึกคิดของชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านกล้าคิด กล้าถาม กล้าเสนอความเห็นและความต้องการผ่าน “การกระทำเพื่อสื่อสาร” ใน “พื้นที่สาธารณะ” และนักการเมืองต้องตอบสนองความต้องการเหล่านั้น

คำสำคัญ: โครงสร้างความรู้, ผู้ประกอบการในชนบท, การปรับโครงสร้างชนบท, ชนบทอีสาน

Abstract

Socio-economic changes in recent decades have contributed to restructuring of livings among people in rural areas of Isan region. To cope with secured livings, rural people have had to create social practices, and social practices have been used to bargain relation powers with groups of people in society. This paper aims to explore the socio-economic restructuring of people in the rural northeastern community and its structure of feeling of rural people which contributes formation of local groups and social practices of rural people. A qualitative methodological approach, specifically the historical Approach, was applied to the field study. Research area was a sub-district in Khon Kaen Province, where located in a rural area and far away from the urban center of Khon Kaen province. Key informants included villagers, village headmen, community seniors, civil group representatives, and local politicians. Group interviews, participatory observation, and focus group discussions were used as instruments. Findings of research found that a variety of social practices that rural people used to sustain their life related to the restructuring of socio-economic. In the first period of community settlement, natural resources were used by villagers for household consumption, and later on cash crops were introduced to the rural community. This resulted in relationships between rural villagers and capitalists were getting closer. Recently, villagers have shifted their livings to rely on human capital that appears in form of manufacturing activity in the factory. Those changes caused directly to the assembly of rural people to bargain informal political powers with social structures such as governmental practices, legal regulations, or even local traditions. The assembly of people encouraged rural villagers to express their own wills in public space through the communicative action (Habermas, 1991), and any rural villager's wills responded by local politicians because they were aware of people's actions which probably affect their political activities in rural areas.

Keywords: socio-economic restructuring, structure of feeling, rural entrepreneurs, Northeast Thailand, ESAN.

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในชนบทเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว การมองชนบทว่าเป็นชุมชนเกษตรกรรม มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติและมีวัฒนธรรมในการดูแลช่วยเหลือกัน อยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้อุปถัมภ์กับผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์อย่างเต็มที่ เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงว่าเมื่อประสบปัญหาจะมีคนให้การช่วยเหลือตนเองได้ (อคิน รพีพัฒน์, 2527) แต่เงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นพื้นฐานรองรับความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์แบบแนวดิ่งได้เปลี่ยนไปแล้ว เกิดการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ทางสังคม (อภิชาติ สถิตนิรามัย และคณะ, 2556) คนชนบทไม่ใช่คนยากจนอีกแล้ว กลายเป็น “ชนชั้นกลางระดับล่าง” (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2559) มีการอพยพแรงงานไปทำงานทั้งในเมืองและต่างประเทศ มีโอกาสได้ใช้ชีวิตอยู่ในโลกกว้าง เข้าถึงเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่ เป็น “ชาวบ้านผู้รู้จักโลกกว้าง” (cosmopolitan villagers) (Keyes, 2012) คนชนบทได้กลายมาเป็นผู้ประกอบการ รู้จักจัดสรรผลประโยชน์ตัวเอง ผ่านการรวมกลุ่ม การเสนอนโยบาย และการเลือกผู้แทนเข้าไปทำหน้าที่เพื่อแก้ปัญหาของพวกเขา (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2559) ดังนั้น การอธิบายความสัมพันธ์ทางสังคมของชนบทในลักษณะเดิม ๆ อาจไม่เพียงพอต่อการทำความเข้าใจสภาพชนบทที่เป็นจริงในปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมส่งผลกระทบต่อความรู้สึกนึกคิดของคนชนบท ซึ่งได้ปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคมของคนชนบทกับผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ไปอย่างมาก คนชนบทมีความเป็นปัจเจกชนสูงขึ้น กล้าคิดกล้าวิพากษ์วิจารณ์ถึงความเหลื่อมล้ำทางสังคม รวมทั้งมีปฏิบัติการหลากหลายรูปแบบเพื่อเรียกร้องความเสมอภาค ดังนั้นการศึกษาการสร้างความรู้และการสร้างพื้นที่ถกเถียงแลกเปลี่ยน ซึ่งเป็นจุดปะทะทางความคิด และการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคม จึงมีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจสังคมชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ชนบทอีสาน” ซึ่งแตกต่างไปจากเดิม

แนวทางศึกษาการเปลี่ยนแปลงในชนบทนั้น อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2554) เห็นว่าการนำแนวคิด “การปรับโครงสร้างชนบท” (rural restructuring) มาใช้ศึกษาเศรษฐกิจและสังคมในชนบทอีสานจะช่วยเปิดพรมแดนความรู้ใหม่ ๆ และยกระดับความเป็นนามธรรมของข้อมูลได้ การศึกษาการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจชนบทที่ผ่านมา

มักมุ่งศึกษาไปที่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างใน 3 ประการ คือ 1) ความถดถอยทางเศรษฐกิจในภาคเกษตรกรรม 2) การขยายตัวของการทำงานในอุตสาหกรรม การผลิตและบริการ และ 3) การเติบโตของการเป็นผู้บริโภค (Tiggess et al, 1998) มุ่งความสนใจไปที่การเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพขององค์กรทางสังคมอย่างหนึ่งไปสู่การเป็นองค์กรทางสังคมอีกอย่างหนึ่ง เป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพหลัก ๆ ไม่ใช่เป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงเชิงปริมาณเท่านั้น เป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของทั้ง “โครงสร้าง” และ “ปฏิบัติการ” ทางสังคมด้วย (Hoggart and Paniagua, 2001)

อย่างไรก็ตามการศึกษาเพียงการปรับ “โครงสร้าง” (structure) ของชนบทอาจไม่สามารถเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของคนชนบทในฐานะ “ผู้กระทำการ” (agency) ได้ เพราะไม่มีโครงสร้างสังคมใดที่ชัดเจนหรือกำหนดวิถีชีวิตที่แน่นอนตายตัวให้ปัจเจกได้อย่างสมบูรณ์ โครงสร้างสังคมไม่สามารถครอบงำชีวิตของปัจเจกได้ทั้งหมด ยังคงมีพื้นที่ให้ปัจเจกได้ตอบโต้/ต่อรอง แสดงความปรารถนาของตนเอง (เป็นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2554) ดังนั้นการศึกษาความรู้สึกนึกคิดของผู้กระทำการภายใต้โครงสร้างทางสังคมจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งซึ่ง Raymond Williams (1977) ได้พยายามค้นหาความหมายที่ถูกนำเสนอออกมาในช่วงเวลาเฉพาะทางประวัติศาสตร์ เกี่ยวกับประสบการณ์ทางสังคมและความรู้สึกนึกคิดของผู้คน Williams เห็นว่าการก่อรูปในจิตใจที่แสดงให้เห็นถึงกิจกรรม การรับรู้ และการตอบสนอง ไม่สามารถปฏิเสธความคิดและความรู้สึกออกไปได้ การเชื่อมโยง “โครงสร้าง” กับ “ความรู้สึก” เข้าด้วยกันทำให้มองเห็นถึงความรู้สึกที่ยังไม่ถูกค้นพบ มองเห็นการก่อรูปของชนชั้นและสามารถเข้าใจการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างเป็นประวัติศาสตร์ได้ ซึ่ง Williams เรียกสภาวะเช่นนี้ว่า “โครงสร้างความรู้สึก” (structures of feeling) (Williams, 1977; Qiping, 2003; Milligan, 2007)

ความรู้สึกนึกคิดของผู้คนถูกนำเสนอผ่านพื้นที่ถกเถียงแลกเปลี่ยน ซึ่ง Jurgen Habermas (1987) เสนอว่า “อิสรภาพในการสื่อสาร” (communicative freedom) เป็นเงื่อนไขสำคัญสำหรับความเป็นสาธารณะ โดยชี้ให้เห็นถึงอุปสรรคในการขับเคลื่อนสังคมไปสู่ความทันสมัยในยุคเรืองปัญญา (enlightenment) คือ ระบบ ซึ่งเปรียบเสมือนอาณานิคมที่เข้ายึดครองชีวิตทางโลก (system's colonization of the lifeworld) และ

การขาดผู้สร้างวัฒนธรรม (impoverishment of culture) เนื่องจากวัฒนธรรมมักถูกสร้างโดยชนชั้นนำ (elitist) ที่ทำตัวเหมือนเป็นผู้เชี่ยวชาญเรื่องวัฒนธรรม Habermas (อ้างแล้ว) แบ่งสังคมออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) lifeworld เป็นกิจกรรมและความคิดที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างเชิงสถาบัน เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของสังคมที่เราอยู่อาศัย ซึ่งมีอิทธิพลต่อการกระทำของเรา 2) system เป็นการบูรณาการกิจกรรมที่ทำหน้าที่ในระบบของสังคม ผ่านการทำงานของตลาด เงิน และอำนาจ system จึงคล้ายกับอาณาจักรที่เข้าไปยึดครอง lifeworld จนมีอำนาจครอบงำทั้งชีวิตส่วนตัวและชีวิตสาธารณะของบุคคล (Ashenden and Owen, 1999; Layder, 2006) ดังนั้น lifeworld จึงเป็นอาณาจักรของการกระทำเพื่อสื่อสาร (realm of communicative action) ซึ่งรวมถึงระบบคุณค่าที่ก่อตัวขึ้น เป็นโลกที่ผู้คนมีการแลกเปลี่ยนความรู้ความเข้าใจ (share understanding) บนพื้นที่ถกเถียงแลกเปลี่ยน ผ่าน “การกระทำเพื่อสื่อสาร” (communicative action) โดยที่ “การกระทำ” นั้นตั้งอยู่บนฐานของความรู้ความเข้าใจกันและเป็นข้อตกลงร่วมที่เป็นบรรทัดฐาน (mutual understanding and normative consensus) ซึ่งเกิดขึ้นในระหว่างการสื่อสารของปัจเจก ดังนั้น “พื้นที่สาธารณะ” (public sphere) ในความหมายของ Habermas จึงหมายถึงอาณาจักรที่อยู่ระหว่างความเป็นสาธารณะ (public) และความเป็นส่วนตัว (private) เป็นพื้นที่ที่ปัจเจกมีส่วนร่วมทางสังคม “กระทำเพื่อสื่อสาร” ถกเถียงเกี่ยวกับประเด็นสาธารณะ (Habermas, 1987, 1988, 1991)

การปรับโครงสร้างชนบทจึงมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างความรู้สึกละคนชนบท การก่อรูปที่แตกต่างกันของผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ในช่วงเวลาเดียวกันทางประวัติศาสตร์ “โครงสร้างความรู้สึกละคนชนบท” นั้น ส่งผลต่อปฏิบัติการทางสังคมของคนชนบท อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจของคนชนบทกับผู้คนกลุ่มอื่น ๆ ผ่านพื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่การต่อรองของคนชนบท บทความมุ่งนำเสนอการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมในชนบทและโครงสร้างความรู้สึกละคนชนบทอีสาน โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษา และใช้รูปแบบการศึกษาแนวพินิจเชิงประวัติศาสตร์ที่พิจารณาจุดเปลี่ยนสำคัญ เพื่อทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของชนบทในด้านเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนโครงสร้างความรู้สึกละคนชนบท

เก็บข้อมูลภาคสนามใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participatory observation) การสัมภาษณ์กลุ่มโดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (group interview with semi-structured interview guideline) การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) การศึกษาเฉพาะกรณี (case study) และการอภิปรายกลุ่มย่อย (focus group discussion) โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ จะต้องเป็นผู้อาศัยอยู่ในพื้นที่ศึกษา ไม่น้อยกว่า 20 ปี และเป็นผู้มีส่วนร่วมในปฏิบัติการที่เกิดการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ พื้นที่ศึกษา ได้แก่ ตำบลสวนหม่อน อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ชนบทและห่างจากศูนย์กลางความเจริญของจังหวัด ระบบการผลิตเป็นเกษตรกรรมที่กำลังเปลี่ยนแปลง ผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วย ชาวบ้านที่มีความหลากหลายทางเพศ อายุ อาชีพ และมีส่วนร่วมในกระบวนการเปลี่ยนแปลง ผู้นำชุมชน ผู้นำองค์กรชาวบ้าน และผู้นำขบวนการทางสังคมในชนบท ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดตั้งองค์กรชาวบ้าน หรือผู้ที่ชาวบ้านเข้าไปมีความสัมพันธ์ในลักษณะเป็นเครือข่าย พ่อค้า ข้าราชการ นายทุนท้องถิ่น รวมถึงนักการเมืองในระดับท้องถิ่น

บริบทของพื้นที่ศึกษา: ชุมชนตำบลสวนหม่อน

ตำบลสวนหม่อน อำเภอมัญจาคีรี ห่างจากตัวเมืองขอนแก่น 55 กิโลเมตร แต่อยู่เขตติดต่อกับที่ตั้งของที่ว่าอำเภอมัญจาคีรี โดยแบ่งเขตปกครองเป็น 14 หมู่บ้าน ประชากร 7,648 คนจำนวน 2,274 ครัวเรือน มีพื้นที่ทั้งหมด 40,750 ไร่ หรือ 64 ตารางกิโลเมตร พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่นา มีพื้นที่ไร่อยู่เพียงเล็กน้อย โดยพื้นที่ราบคิดเป็นร้อยละ 70 ชาวบ้านใช้ทำนาโดยอาศัยน้ำฝน ส่วนพื้นที่ดอนคิดเป็นร้อยละ 20 ชาวบ้านใช้ปลูกพืชไร่ มีพื้นที่บางส่วนประมาณร้อยละ 10 อยู่ติดกับบึงกุตเค้า ซึ่งเป็นบึงขนาดใหญ่เชื่อมต่อกับแม่น้ำชี จึงประสบปัญหาน้ำท่วมเกือบทุกปี ชาวบ้านที่ทำนาปีในบริเวณนี้มักถูกน้ำท่วม จึงต้องทำนาปรังเพื่อให้ได้ผลผลิตบ้าง ป่าโคกหลวงเนื้อที่ 10,513 ไร่ เป็นป่าสาธารณะประโยชน์ที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ในการเลี้ยงสัตว์และเก็บหาอาหารตามธรรมชาติ จากข้อมูลภาชีบารุงท้องที่ปี 2557 พบว่าชาวนาในตำบลสวนหม่อนมากกว่าครึ่งหนึ่งของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด ถือครองที่ดินขนาดเล็กหรือเป็นชาวนารายย่อย มีที่ดินทำกินน้อยกว่า 10 ไร่ กล่าวคือ ชาวนาถือครองที่ดิน

ทำกิน 3-10 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 39 รองลงมาถือครองที่ดิน 10-15 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 19 อันดับสามถือครองที่ดินน้อยกว่า 3 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 16 (องค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน, 2556) ดังนั้นเมื่อรวมผู้ที่ถือครองที่ดิน 10 ไร่ลงมา ทั้งหมดคิดเป็นร้อยละ 55 ของเกษตรกรในตำบลสวนหม่อน ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำนา ทำไร่อ้อย มันสำปะหลัง เป็นต้น ในขณะที่วัยแรงงานบางส่วนออกไปทำงานเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่ไม่ห่างจากตำบลนัก รวมทั้งการย้ายถิ่นออกไปทำงานยังนิคมอุตสาหกรรมแถบจังหวัดชลบุรี ระยะของ เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของชาวบ้านในตำบลสวนหม่อน

การเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยมีความสัมพันธ์กับชีวิตที่เป็นจริงของชาวบ้านในตำบลสวนหม่อน ดังนั้นเพื่อทำความเข้าใจชีวิตชาวชนบทท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง ผู้วิจัยจึงแบ่งช่วงเวลาตามยุคการเปลี่ยนสำคัญทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นซึ่งส่งผลต่อความสัมพันธ์ทางสังคมของคนกลุ่มต่าง ๆ ในพื้นที่ และความสัมพันธ์กับสังคมภายนอก โดยสามารถแบ่งได้เป็น 3 ยุค คือ 1) ยุคการตั้งถิ่นฐาน (พ.ศ. 2440-2490) 2) ยุคการปลูกพืชเศรษฐกิจ (พ.ศ. 2491-2520) และ 3) ยุคการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมสู่ภูมิภาค (พ.ศ. 2521-ปัจจุบัน) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ยุคแรก: ยุคการตั้งถิ่นฐาน (พ.ศ. 2440-2490)

ในยุคของการตั้งถิ่นฐานถือได้ว่าเป็นเศรษฐกิจแบบยังชีพ ชาวบ้านตำบลสวนหม่อนทำมาหากินโดยการหาของป่า ทำนา ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ทอผ้าใช้กันเอง ทำนาเพื่อการบริโภคในครัวเรือน มีการปลูกพืชผักสวนครัวตามหัวไร่ปลายนา และหาอาหารได้ตามธรรมชาติ นำไปแบ่งปันแลกเปลี่ยนกับญาติพี่น้อง ในสมัยนั้นชาวบ้านปลูกฝ้ายกันมาก นำฝ้ายที่ทอเป็นผืนมาตัดเสื้อนักเรียนให้ลูกหลาน หรือทอตัดเป็นชุดสวย ๆ เพื่อใส่ไปทำบุญตามประเพณีต่าง ๆ ในยุคนี้อาชีพของที่บ้านได้ครัวเรือนละไม่มากนัก เนื่องจากพื้นที่ส่วนหนึ่งเป็นป่าโคก ส่วนอีกด้านหนึ่งติดแม่น้ำชี ทำให้มีพื้นที่ทำกินจำกัด ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงเป็นชาวนารายย่อย ทำนาปลูกข้าวเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก มีข้าวเหลือขายไม่มากนัก ชาวบ้านที่เคยทำหน้าที่รวบรวมข้าวจากชาวนาในตำบลสวนหม่อนไปขายที่ตลาดอำเภอบ้านไผ่ จังหวัด

ขอนแก่น ซึ่งเป็นตลาดรับซื้อผลผลิตการเกษตรในย่านนี้แล้วว่า ชาวนาที่ขายข้าวได้เงินมากกว่า 20,000 บาท มีไม่กี่ครอบครัว

2. ยุคที่สอง: ยุคปลูกพืชเศรษฐกิจ (พ.ศ. 2491-2520)

รัฐบาลส่งเสริมให้ข้าวเป็นผลผลิตทางการเกษตรที่สำคัญ เพื่อเป็นสินค้าส่งออกนำรายได้เข้าประเทศ จึงเร่งพัฒนาการคมนาคมเพื่อขนส่งสินค้าในภาคอีสาน มีการสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ไปโคราชเมื่อปี พ.ศ. 2443 และสร้างต่อไปถึงขอนแก่นเมื่อปี พ.ศ. 2476 ทำให้มีการจับจองที่นาขายออกไปรอบๆ บริเวณสถานีรถไฟเพื่อปลูกข้าวส่งออกไปขายต่างประเทศ ตระกูลขุนนางใหญ่ ผู้ใหญ่บ้าน พ่อค้าผู้ร่ำรวย และเจ้าภาษีนายอากร สามารถจับจองที่ดินขนาดใหญ่ ส่วนชาวนาอีสานบุกเบิกจับจองที่ดินใหม่ เลาะเรื่อยไปตามแนวฝั่งแม่น้ำชีและแม่น้ำมูล การเพิ่มขึ้นของพื้นที่นาส่วนใหญ่เกิดจากชาวบ้านบุกเบิกจับจองที่นาซึ่งเป็นชาวนารายย่อย (คริส เบเคอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557) พ่อค้าคนจีนเริ่มเข้ามาค้าขายในจังหวัดและอำเภอต่าง ๆ ตามเส้นทางรถไฟสู่ภาคอีสาน บางคนเริ่มจากการหาอาหารขายในตัวอำเภอ บางกลุ่มมารับจ้างก่อสร้างบ้านเรือนให้ชาวบ้าน ชาวจีนมีนิสัยขยันและประหยัด ทำงานสะสมเงินทุนเพื่อลงทุนทำการค้าขาย โดยเปิดร้านขายสินค้าในตลาด ร้านขายยาสมุนไพรจีน ร้านรับซื้อผลผลิตทางการเกษตร บางรายลงทุนตั้งโรงสีบริเวณใกล้สถานีรถไฟเพื่อรับซื้อข้าวจากชาวนาส่งขายไปยังกรุงเทพฯ บริเวณสถานีรถไฟอำเภอบ้านไผ่ จึงมีพ่อค้าคนจีนมาทำการค้ากันมาก จนกลายเป็นศูนย์กลางทางการค้าที่สำคัญในย่านนี้ ซึ่งเป็นตลาดที่เกษตรกรตำบลสวนหม่อนนำผลผลิตการเกษตรไปจำหน่าย เมื่อมีตลาดรับซื้อพืชผลทางการเกษตร เกษตรกรในพื้นที่จึงสนใจปลูกพืชพาณิชย์มากขึ้น ได้แก่ ข้าว ยาสูบ ฝ้าย ปอ มันสำปะหลัง เป็นต้น ในยุคนี้เริ่มมีการนำเทคโนโลยีการผลิตมาใช้มากขึ้น เช่น รถไถเดินตาม เครื่องสูบน้ำ เป็นต้น พืชเศรษฐกิจบางชนิดชาวบ้านเลิกปลูกไปเนื่องจากราคาผลผลิตตกต่ำ เช่น ยาสูบ ปอ เป็นต้น แต่พืชเศรษฐกิจบางชนิดชาวบ้านยังปลูกจนถึงปัจจุบัน เช่น ข้าว มันสำปะหลัง เป็นต้น

ในยุคนี้ราวปี พ.ศ. 2508 ถนนมิตรภาพจากสระบุรีถึงหนองคายได้เปิดใช้งาน ทำให้การเดินทางจากภาคอีสานสู่กรุงเทพฯ และเชื่อมโยงไปสู่ภูมิภาคอื่น ๆ มีความสะดวกรวดเร็วขึ้น เปิดโอกาสให้ชาวนารายย่อยในอำเภอมัญจาคีรีที่มีข้อจำกัด

ด้านทรัพยากรภายในพื้นที่ แต่ต้องการสร้างความเจริญก้าวหน้าให้ครอบคลุม
ได้ออกไปแสวงหาทรัพยากรจากภายนอกชุมชนมาในภูมิภาคต่างๆ โดยการเดินทางไป
เร่ขายสมุนไพร ซึ่งมีทั้งผู้ที่ประสบความสำเร็จจนมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น และ
ผู้ที่ล้มเหลวจนมีหนี้สิน ต้องสูญเสียที่ดินทำกินก็มี โดยชาวบ้านไปรับยาสมุนไพรมาจาก
ร้านยาจีนในอำเภอบ้านไผ่และอำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น รวมทั้งชาวบ้านหา
เก็บสมุนไพรจากป่าในพื้นที่มาผสมเดินทางไปเร่ขายสมุนไพรทั่วทุกภูมิภาค
ในประเทศไทย

3. ยุคที่สาม: ยุคการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมสู่ภูมิภาค (พ.ศ. 2521-ปัจจุบัน)

ในปี พ.ศ. 2520 ถนนสายขอนแก่น-มัญจาคีรีก่อสร้างแล้วเสร็จทำให้
การเดินทางสู่ตัวเมืองขอนแก่นสะดวกรวดเร็วขึ้น ส่งผลให้ตลาดบ้านไผ่ถูกลดบทบาทลง
ในปี พ.ศ. 2537 โรงงานอุตสาหกรรมได้ขยายมาตั้งแถวชานเมืองขอนแก่นบริเวณ
บ้านทุ่ม ซึ่งตั้งอยู่บนถนนสายขอนแก่น-มัญจาคีรี ระยะทางถึงตำบลสวนหม่อนประมาณ
40 กิโลเมตรเท่านั้น แรงงานในวัยหนุ่มสาวจึงไปเป็นแรงงานรับจ้างในโรงงานตัดเย็บ
เสื้อผ้า โรงงานเย็บรองเท้าซึ่งเป็นนายทุนจากส่วนกลางมาตั้งโรงงานอุตสาหกรรม
โดยแรงงานเดินทางไปทำงานแบบไปเช้า-เย็นกลับระหว่างหมู่บ้านกับโรงงาน

ในช่วงปี พ.ศ. 2555-2557 เริ่มมีการใช้เครื่องจักรกลการเกษตรเข้ามาแทนที่
แรงงานในภาคเกษตรมากขึ้น กล่าวคือชาวนาบางรายจ้างรถเกี่ยวข้าวแทนการจ้าง
แรงงานคน แต่ชาวนาตำบลสวนหม่อนส่วนใหญ่ยังนิยมจ้างแรงงานคนเกี่ยวข้าว
มากกว่าการจ้างรถเกี่ยวข้าว เพราะรถเกี่ยวข้าวทำให้เมล็ดข้าวหล่นเสียหายจำนวนมาก

กล่าวโดยสรุป การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของชาวบ้านในตำบล
สวนหม่อนนั้น หากมองตามทัศนะประวัติศาสตร์แบบวัตถุนิยมของ Karl Marx and
Engels (1998) ที่เห็นว่าเพื่อความอยู่รอดและเพื่อการพัฒนา มนุษย์ต้องทำการผลิต
และในการผลิตนี้เองมนุษย์ในฐานะปัจเจกต้องมีความสัมพันธ์กับคนอื่น ร่วมมือกัน
และแบ่งงานกันทำ อันเป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์อื่น ๆ ในสังคม ดังนั้น
การเปลี่ยนแปลงของ “ประวัติศาสตร์มนุษยชาติ” (history of humanity) ก็คือ
การเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิต (mode of production) อย่างหนึ่ง ไปสู่วิธีการผลิตอีกอย่างหนึ่ง

(Marx and Engels, อ้างแล้ว) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด “การปรับโครงสร้างชนบท” ดังที่กล่าวไว้ข้างต้น จากยุคการตั้งถิ่นฐานที่ชาวบ้านพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติในการผลิตเพื่อดำรงชีพในครัวเรือนเป็นหลัก เปลี่ยนมาเป็นการพึ่งพิงผืนดินผลิตพืชเศรษฐกิจเพื่อขายผ่านระบบตลาด และต่อมาได้เปลี่ยนมาเป็นวิธีการผลิตที่พึ่งพิง “ทุนมนุษย์” ซึ่งเดิมเคยเป็นแรงงานหลักในครัวเรือน แต่ในยุคการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรม ได้กลายมาเป็นแรงงานเพื่อการผลิตให้คนอื่น (นายทุนหรือเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรม)

การเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของคนกลุ่มต่าง ๆ

ชาวนารายย่อยมีที่ดินทำกินจำกัด อีกทั้งที่ดินไม่ค่อยอุดมสมบูรณ์นัก ทำให้ผลผลิตในภาคการเกษตรเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ จึงต้องแสวงหาทางเลือกใหม่ ๆ ดังกรณีตัวอย่าง ชาวนาที่ยากจนต้องประกอบอาชีพรับจ้างในภาคเกษตรควบคู่ไปด้วย เจ้าของนาไร่ต้องการได้แรงงานหลายคนให้ทำงานเสร็จเรียบร้อยในเวลาที่รวดเร็ว จึงเกิดการรวมกลุ่มของแรงงานรับจ้างแบบจ้างเหมาทำงานร่วมกัน เพื่อให้แรงงานมีอำนาจในการต่อรองสูงขึ้น และกรณีชาวนารายย่อยส่วนน้อยพยายามแสวงหาความเจริญก้าวหน้าให้ครอบครัว โดยให้ความสำคัญกับการศึกษาของลูกหลาน ส่วนคนรุ่นพ่อแม่ต้องหารายได้เพิ่มขึ้น โดยการรับยาสมุนไพรจากร้านยาจีนออกไปเร่ขายทั่วประเทศ ดังรายละเอียดของกรณีศึกษาที่จะกล่าวต่อไป

1. แม่จันสืบทอดกลุ่มรับจ้างเหมาทำงานการเกษตร

กลุ่มรับจ้างเหมาทำงานร่วมกันของชาวบ้านเป็นกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ เป็นชาวบ้านที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานหลังคนอื่น จึงมีที่ทำกินน้อย เนื่องจากที่ดินถูกผู้ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนจับจองไปเกือบหมดแล้ว ชาวบ้านกลุ่มนี้จึงประกอบอาชีพรับจ้างไปด้วย แต่เดิมนั้นต่างคนต่างออกไปหารับจ้างทำงานด้วยตัวเอง ทำให้เจ้าของงานต้องไปติดต่อจ้างแรงงานแต่ละคนซึ่งเสียเวลาและมีความยุ่งยากในการจัดการรวบรวมแรงงาน จึงเกิดตัวแทนคล้าย broker ประสานกับแรงงานไปรับเหมางานมาทำงานร่วมกันอยู่เป็นประจำ ทั้งนี้การรวมกลุ่มรับจ้างเหมาทำงานร่วมกันของแรงงานรับจ้างทำให้มีงานทำและมีรายได้ดีขึ้น

กลุ่มรับจ้างเหมาทำงานร่วมกันของแม่จันสี่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งในตำบลสวนหม่อน ซึ่งเป็นหมู่บ้านยากจนที่สุดของอำเภอมีญาคีรี แม่จันสี่เป็นหัวหน้าที่คอยจัดหาแรงงานภายในชุมชนร่วมกันไปรับจ้างทำงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานด้านการเกษตรในเขตอำเภอมีญาคีรีและอำเภอชนบท บางครั้งเข้ามาทำงานรับจ้างในเขตเมืองขอนแก่น เช่น รับจ้างถอนกล้า ดำนา เกี่ยวข้าว ปลูกมัน ขุดมัน ดายหญ้า เป็นต้น อัตราค่าจ้างขั้นต่ำ 300 บาทต่อวัน หรือคิดค่าจ้างแบบรับเหมาทั้งงานว่างานนี้ราคาเท่าไร ซึ่งกลุ่มทำงานร่วมกันให้แล้วเสร็จและนำเงินค่าจ้างเหมาที่ได้มาแบ่งกันการรับจ้างเหมาทำงานร่วมกันแบบนี้ทำให้มีงานเข้ามาตลอดทั้งปี

การจัดการแรงงานของแม่จันสี่มีแรงงานที่ทำงานร่วมกันเป็นประจำอยู่ประมาณ 12 คน การคัดเลือกคนเข้ามารับจ้างทำงานร่วมกันนั้นมองหาคนที่ป็นญาติพี่น้องกันและคนที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน โดยแบ่งรายได้เท่ากันทุกคน แม่จันสี่เป็นหนึ่งในแรงงานที่ร่วมทำงานกับกลุ่มด้วย เมื่อแบ่งเงินค่าแรงกัน แม่จันสี่จะได้รับเงินส่วนที่เหลือเศษจากการหารแบ่งเงินเท่า ๆ กันแล้ว เรียกว่าเงิน “น้ำปลาย” เป็น “ค่าเดินบอกรงาน” กรณีที่เป็นการจ้างรายวัน แม่จันสี่ซึ่งเป็นผู้หาแรงงานจะได้ค่าจ้างเพิ่มเป็น 400 บาท ในขณะที่ชาวบ้านได้ค่าจ้างวันละ 300 บาท

ปัจจุบันการรับเหมาเกี่ยวข้าวของแม่จันสี่ ได้รับผลกระทบจากการเข้ามาของรถเกี่ยวข้าวที่เริ่มเข้ามาในชุมชนช่วง 2 ปีที่ผ่านมา ทำให้เจ้าของนาบางรายหันไปใช้บริการจากรถเกี่ยวข้าว ส่งผลให้ในปี 2556 มีงานลดน้อยลงเมื่อเปรียบเทียบกับปีที่ผ่านมา (2555) แม่จันสี่เคยออกไปรับเหมาเกี่ยวข้าวในพื้นที่ 19 วัน แต่ในปี 2556 แม่จันสี่ได้ออกไปรับจ้างเกี่ยวข้าวเพียง 12 วันเท่านั้น ทั้งนี้การตัดสินใจของผู้จ้างแรงงานในการเกี่ยวข้าวนี้มีปัจจัยที่ต้องตัดสินใจจะระหว่างการจ้างรถเกี่ยวในอัตราไร่ละ 700-800 บาท กับการจ้างคนเกี่ยวไร่ละประมาณ 1,500 บาท แต่การจ้างคนเกี่ยวได้รวงข้าวที่งามกว่าและข้าวไม่หกรีบราดเหมือนกับการเกี่ยวด้วยรถเกี่ยวข้าว

กลุ่มรับจ้างเหมาทำงานดังกล่าวข้างต้น เป็นความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างเจ้าของนาับกลุ่มแรงงานรับจ้าง ที่มีการจัดการกันภายในกลุ่มให้สามารถรับงานได้หลากหลายรูปแบบมากขึ้น แทนที่จะเป็นการรับจ้างรายวันเพียงอย่างเดียว กลุ่มแรงงานรับจ้างสามารถรับเหมางานเป็นไร่หรือเป็นฟ่อน คิดคำนวณจากปริมาณงาน

ที่ทำได้โดยไม่จำกัดเวลาทำงาน การรับจ้างแบบเหมางานทำให้แรงงานมีความกระตือรือร้นที่จะทำงานก่อนเวลาและเลิกงานหลังเวลา เพื่อจะทำงานให้ได้มากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับการทำงานรายวันที่ทำงานตามเวลา แรงงานแบบเหมางานสามารถทำงานได้มากกว่าทำให้ได้ค่าแรงเพิ่มขึ้น นอกจากนี้การมีกลุ่มรับจ้างเหมางานจะมีเจ้าของงานมาติดต่อให้ไปทำงานมากขึ้น เพราะงานเสร็จเร็วและไม่ต้องยุ่งยากในการจัดการรวบรวมแรงงานทีละคน ดังนั้นแรงงานรับจ้างรับเหมางานเป็นกลุ่มทำให้มีอำนาจต่อรองในการทำงานเพิ่มขึ้น ได้ผลประโยชน์มากขึ้น

2. ชาวนาส่งลูกเรียน: การแสวงหาโอกาสในการสร้างความเจริญก้าวหน้าให้ครอบครัว

ชาวนารายย่อยในพื้นที่ตำบลสวนหม่อนเห็นว่าการทำงานในภาคเกษตรกรรม ไม่สามารถตอบสนองของความเจริญก้าวหน้าของครอบครัวได้ จึงดิ้นรนหาทางเลือกด้วยการส่งลูกหลานไปเรียนให้มีความศึกษาสูง ๆ ซึ่งเป็นช่องทางหนึ่งที่จะสร้างความเจริญก้าวหน้าให้ครอบครัวได้ เมื่อประมาณ 70 ปีที่ผ่านมา ชาวอีสานมีโอกาสเข้าถึงการศึกษาในระดับที่สูงกว่าการศึกษาภาคบังคับได้ไม่มากนัก ครอบครัวต้องพยายามดิ้นรนขวนขวายสนับสนุนให้ลูกหลานได้รับการศึกษาที่สูงขึ้น เพื่อมีโอกาสในการประกอบอาชีพที่มั่นคง เป็นที่เคารพนับถือจากชาวบ้าน ในทัศนะของชาวบ้านตำบลสวนหม่อน ผู้ที่จะประสบความสำเร็จในชีวิตคือ ผู้ที่ได้รับการศึกษาสูงเป็นเจ้าคนนายคน ได้เป็นข้าราชการ ซึ่งเป็นความใฝ่ฝันของชาวบ้านในยุคนั้น ดังกรณีของนายเลื่อม (นามสมมติ) ตระกูลของนายเลื่อมเป็นตระกูลเก่าแก่ในตำบลสวนหม่อน ถือได้ว่าเป็นตระกูลแรก ๆ ที่ส่งลูกหลานให้ได้รับการศึกษาที่สูง พ่อแม่ของนายเลื่อมเป็นชาวนามีลูก 6 คน เป็นผู้ชายทั้งหมด แต่ไม่ยอมให้ลูก ๆ ทำนาด้วยความลำบากเหมือนตนเอง จึงส่งลูกไปเรียนหนังสือจนสำเร็จการศึกษาระดับสูง โดยลูกชาย 2 คน จบการศึกษาระดับปริญญาตรีเป็นคนแรก ๆ ของตำบลสวนหม่อน จึงเป็นแบบอย่างของชาวตำบลสวนหม่อนที่ลูกมีการศึกษา และได้งานเป็นครูบาอาจารย์เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน

ปัจจุบันลูกหลานของชาวนารายย่อยที่สำเร็จการศึกษาได้ทำงานทั้งภาครัฐและเอกชน เป็นกลุ่มที่ช่วยสร้างความก้าวหน้าให้ครอบครัวได้ ด้วยการส่งเงินกลับมาช่วยค่าใช้จ่ายในครัวเรือน บางครัวเรือนสามารถเก็บเงินซื้อที่ดิน สร้างบ้านให้ครอบครัวได้ ถึงแม้ว่าที่ดินจะอยู่ไกลกว่าแปลงเก่าที่ขายไปในช่วงที่ส่งลูกเรียนหนังสือก็ตาม ลูกหลานที่สำเร็จการศึกษาส่วนใหญ่ไปทำงานอยู่โรงงานอุตสาหกรรมที่ชลบุรี และระยอง เป็นพนักงานบริษัท มีเงินสูงกว่าค่าแรงขั้นต่ำ และมีโบนัสในการทำงาน คนกลุ่มนี้สามารถส่งเงินกลับมาให้พ่อแม่ใช้จ่ายในการดำรงชีวิตอย่างสะดวกสบาย และซื้อทรัพย์สินให้ครอบครัว เมื่อถึงเทศกาลงานบุญทอดกฐิน ผ้าป่า ลูกหลานที่สำเร็จการศึกษาและทำงานในภาคอุตสาหกรรมสามารถร่วมมือกันระดมเงินมาทำบุญบำรุงวัดในชุมชนของตนเองได้

3. ชาวนารายย่อยกับการเป็นพ่อค้าเร่ขายยาสมุนไพรเงินผ่อน

แม้ว่าชาวบ้านตำบลสวนหม่อนจะเห็นความสำคัญของการศึกษา เป็นโอกาสที่จะสร้างความก้าวหน้าให้ครอบครัวได้ แต่คนส่วนใหญ่ไม่สามารถเข้าถึงการศึกษาระดับสูงได้ ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังประกอบอาชีพเกษตรกรรม เป็นชาวนารายย่อยที่ต้องการความก้าวหน้าของครอบครัวเช่นกัน พวกเขาจำเป็นต้องดิ้นรนเพื่อให้มีอาชีพ รายได้ และชีวิตที่ดีขึ้น ในอดีตหนึ่งในอาชีพที่ชาวตำบลสวนหม่อนจำนวนมากทำกันหลังฤดูทำนาคือ อาชีพเร่ขายยาสมุนไพรเงินผ่อน ซึ่งเป็นอาชีพที่มีสำคัญต่อชาวตำบลสวนหม่อนในช่วง 40 ปีก่อน การเป็นพ่อค้าเร่ขายยาสมุนไพรเงินผ่อนทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทยไปรับยาสมุนไพรจากร้านขายยาสมุนไพรของคนจีนในตลาดมัญจาคีรี หรือบางคนไปรับสมุนไพรจากร้านยาจีนที่อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น โดยมีหัวหน้ากลุ่มรับยามาแบ่งกันไปจำหน่าย ถ้าขายมีจำนวนมากมูลค่าสูง หัวหน้ากลุ่มต้องนำเอกสารสิทธิ์ที่ดินไปเป็นหลักประกันค้ำประกันไว้กับทางร้านขายยาสมุนไพรจีน

การเป็นพ่อค้าเร่ขายยาสมุนไพรก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างชาวบ้านกันเองที่ต้องร่วมมือกันเดินทางไปขายยาสมุนไพรยังต่างจังหวัดเป็นแรมเดือน ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับร้านขายยาสมุนไพรจีน แจ็กเหลียง (นามสมมติ) เป็นคนจีน กลุ่มแรก ๆ ที่เข้ามาตั้งรกรากที่อำเภอมัญจาคีรีได้นำความรู้เกี่ยวกับ

ยาสมุนไพรและยาจีนมาผลิตยาลูกกลอนจำหน่ายที่ร้านขายยาของตนเอง นอกจากนั้นทางร้านให้ยาสมุนไพรกับชาวบ้านเพื่อนำไปเร่ขาย เมื่อชาวบ้านได้เงินแล้วจึงนำเงินมาจ่ายค่ายาให้กับทางร้านในปีถัดไป ชาวบ้านได้สมุนไพรไปเร่ขายตามหมู่บ้านต่าง ๆ ทั่วประเทศ โดยให้สมุนไพรไว้กินก่อนแล้วค่อยมาเก็บเงินค่าสมุนไพรในช่วงหลังฤดูการเก็บเกี่ยวผลผลิตการเกษตร เพราะเป็นช่วงที่ชาวบ้านมีรายได้จากการขายผลผลิตทางการเกษตร ทั้งนี้การจะเป็นตัวแทนเครือข่ายขายยาสมุนไพร ต้องมีเงินลงทุนจำนวนหนึ่งเป็นค่ามัดจำ หากใครไม่มีเงินสามารถใช้โฉนดที่ดินเป็นหลักประกันค้ำประกันได้

การเดินทางไปเร่ขายยาในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย บางครั้งทางร้านขายยาสมุนไพรจีนให้รถไปส่งชาวบ้านที่ไปขายสมุนไพรยังต่างจังหวัด แต่ชาวบ้านบางคนเดินทางโดยรถโดยสารประจำทางโดยนำจักรยานขึ้นรถโดยสารไปด้วยเพื่อใช้ปั่นเร่ขายยาสมุนไพรตามหมู่บ้านต่าง ๆ ต้องอาศัยพักค้างแรมตามหมู่บ้านต่าง ๆ โดยนอนตามวัดในหมู่บ้าน ดังนั้นผู้ที่ไปเร่ขายยาสมุนไพรส่วนใหญ่จึงเป็นผู้ขายวัยกลางคนที่มีครอบครัวแล้ว จากประสบการณ์ของผู้ที่เดินทางไปเร่ขายสมุนไพร พบว่าผู้ซื้อยาสมุนไพรมีความซื่อสัตย์ในการจ่ายค่าสมุนไพรด้วยดี มีน้อยรายที่บิดพลิ้ว รวมทั้งระหว่างเดินทางไปขายสมุนไพรไม่ถูกใจผู้ร้ายจับปล้น เมื่อนักย้อนหลังถึงช่วงเหตุการณ์ดังกล่าวแล้ว ผู้เร่ขายยาสมุนไพรรู้สึกกว่าพวกเขาได้รับความเมตตาและจริงใจจากชาวบ้านในภูมิภาคต่าง ๆ เป็นอย่างมาก หลายคนสร้างฐานะของครอบครัวให้ดีขึ้น สามารถส่งลูกเรียนหนังสือจนสำเร็จการศึกษา บางคนสามารถเก็บเงินสร้างบ้าน ในขณะนั้นเปรียบเทียบกับรายได้จากการเร่ขายสมุนไพรดีกว่าเงินเดือนข้าราชการครูเสียอีก

กล่าวได้ว่าชาวนาตำบลสวนหม่อนเป็นผู้ประกอบการรายย่อย ที่รับสมุนไพรจากร้านขายยาจีนไปจำหน่าย ถ้าเป็นยาลูกกลอนและยาน้ำที่รับมาจากร้านขายยาจีนในอำเภอมีญาคีรี ชาวบ้านจะนำไปจำหน่ายโดยไม่ได้ผสมสมุนไพรพื้นบ้านเพิ่มเติม แต่ถ้าเป็นสมุนไพรจากร้านขายยาจีนที่อำเภอบ้านไผ่ มักจะเป็นยาสมุนไพรหลายชนิดผสมกันใช้สำหรับต้มเพื่อดื่มรักษาโรค ชาวบ้านจะไปหาสมุนไพรจากป่าในพื้นที่มาผสมกับยาสมุนไพรที่รับมาจากร้านขายยาจีน เพื่อให้ได้สมุนไพรมากขึ้น จัดสมุนไพรรวมเป็นห่อนำไปจำหน่าย ชาวนาจึงเป็นผู้ประกอบการที่นำสมุนไพรจากท้องถิ่นตรงไปสู่ตลาดที่เป็นชาวบ้านตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในชนบทห่างไกลทั่วประเทศ พุดนิ่มน้าวให้ชาวบ้าน

ทดลองซื้อสมุนไพรไว้กิน ยอมแบกรับความเสี่ยงโดยขายสมุนไพรเป็นเงินผ่อน กินไปแล้วจึงค่อยมาเก็บค่าสมุนไพรหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยวผลผลิตการเกษตรในปีถัดไป นอกจากนั้นยังเสี่ยงอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สินจากผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นและความเข้าใจผิดของฝ่ายต่าง ๆ บางครั้งถูกสงสัยว่าเป็นโจรผู้ร้ายมาค้ำช่องทางจีปสันหรือเป็นสายของตำรวจในการมาสอดส่องการกระทำการผิดกฎหมายของชาวบ้านในพื้นที่ บางคนถูกทำร้ายจนเสียชีวิตโดยไม่สามารถหาตัวผู้ลงมือกระทำการได้

อย่างไรก็ตามเมื่อการแพทย์สมัยใหม่เข้ามาให้บริการรักษาพยาบาลทั่วถึงครอบคลุมพื้นที่ในชนบท ทำให้สมุนไพรถูกลดบทบาทลง การเป็นพ่อค้าเร่ขายสมุนไพรจึงซบเซาตามไปด้วย ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องยุติการเร่ขายสมุนไพร แต่ปัจจุบันยังคงมีชาวบ้านบางรายยังคงเร่ขายสมุนไพรอยู่เช่นเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งครอบครัวที่ไม่มีลูกหลานดูแลค่าใช้จ่ายของครอบครัว ทั้งนี้ไม่ใช่ทุกคนที่ประสบความสำเร็จจากการเร่ขายสมุนไพร บางรายไม่สามารถนำเงินค่าสมุนไพรมาชำระคืนให้ทางร้านสมุนไพรเงินจนกลายเป็นหนี้สินก็มี

กรณีศึกษาทั้ง 3 กรณีข้างต้น แสดงให้เห็นว่าคนชนบทมีลักษณะของการ “ดันชีวิต” ซึ่งมีความหมายเหมือน “ปฏิบัติการ” (practice) ซึ่งต้องรวบรวมและใช้ความรู้สึมนิยม ทักษะที่สั่งสมมา แฝงนัยยะของการตอบโต้ต่อรองหรือยอมรับ เพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (อาณันท์ กาญจนพันธุ์, 2548) ดังที่ชาวบ้านในตำบลสวนหม่อนต่อสู้ดิ้นรนในการทำมาหากินโดยใช้ความรู้ความสามารถที่หลากหลาย พลิกแพลงไปตามสถานการณ์ที่เผชิญ ซึ่งชนชั้นกลางมักมีความสามารถเฉพาะของตนเองไม่สามารถพลิกแพลง “ดันชีวิต” ได้เหมือนชาวไร่ชาวนา คนชนบทมีการรวมกลุ่มทำให้มีอำนาจต่อรอง แม้จะเป็นเพียงแรงงานรับจ้างในภาคเกษตรก็ตาม หรือใช้การศึกษาเพื่อเลื่อนฐานะทางสังคม หรือการเร่ขายสมุนไพรที่ต้องแบกรับความเสี่ยงเดินทางไปทั่วประเทศ จนสามารถสร้างฐานะให้กับครอบครัวได้ ในขณะที่บางรายก็ล้มเหลวกรณีศึกษาเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าคนชนบทก็มีความฝันถึงชีวิตที่ดีกว่า ก่อรูปเป็น “โครงสร้างความรู้สึกละ” ที่ไม่ได้ยอมจำนน หรือผูกติดการดำรงชีพอยู่กับเพียงภาคเกษตรกรรมเท่านั้น จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของพวกเขา

การเปลี่ยนแปลงการจัดตั้งทางสังคม: การเมืองเชิงสถาบันในท้องถิ่น

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของคนในชนบท ในแต่ละช่วงเวลา นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงในการจัดตั้งทางสังคม เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและปัญหาของคนกลุ่มต่าง ๆ เกิดการเปลี่ยนแปลงสถานะและบทบาทของตนเอง รวมทั้งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการเมืองเชิงสถาบัน โดยมองผ่านความเปลี่ยนแปลงขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ในแง่ตัวบุคคลที่เข้าสู่ตำแหน่งต่าง ๆ มีการกำหนดบทบาท นโยบาย และโครงการต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบท

ในปี พ.ศ. 2539 สมาตำบลสวนหม่อนได้รับการยกฐานะขึ้นเป็น องค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน โดยมีกำนันดำรงตำแหน่งประธานบริหารโดยตำแหน่ง และผู้ใหญ่บ้านทั้ง 14 หมู่บ้าน เป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน นอกจากนั้น แต่ละหมู่บ้านได้เลือกตั้งสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนหมู่บ้านละ 2 คน ดำรงตำแหน่งในช่วงปี พ.ศ. 2540-2544

หลังจากนั้นอีก 3 สมัยติดต่อกัน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544-2556 นายสมพงศ์ (นามสมมุติ) ได้รับเลือกตั้งให้เป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนมาโดยตลอด นายสมพงศ์ เป็นอดีตผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีขนาดใหญ่ในตำบลสวนหม่อน มีเครือข่ายดีในชุมชนจำนวนมาก ด้วยบุคลิกที่เป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน เข้ากับชาวบ้านได้ดี เมื่อมีงานบุญประเพณีในชุมชนต่าง ๆ เดินทางไปร่วมงานกับชาวบ้านโดยตลอด จึงได้รับเลือกตั้งเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนติดต่อกันถึง 3 สมัย นายภค สมพงศ์มีจิตวิทยาในการใช้คำพูดที่ถูกใจคน หัวหน้าที่ี่ส่วนราชการที่สำคัญ ๆ ในองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน ได้แก่ ปลัด การคลัง และช่างโยธาทำงานร่วมกันได้เป็นอย่างดี สามารถรวมใจเจ้าหน้าที่ให้ทำงานร่วมกันอย่างเข้มแข็ง ทำให้องค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนได้รับรางวัลมากมาย เช่น รางวัลจากสถาบันพระปกเกล้า เป็นต้น ทั้งยังได้รับการสนับสนุนโครงการพัฒนาในพื้นที่จากหลายหน่วยงาน เช่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) องค์การบริหารจังหวัดขอนแก่น เป็นต้น เจ้าหน้าที่ที่มีโอกาสร่วมทำงาน ประชุม อบรม สัมมนากับหน่วยงานต่าง ๆ เป็นการเปิดโลกทัศน์ในการทำงานที่กว้างขึ้น เจ้าหน้าที่ลงพื้นที่

ที่ทำงานร่วมกับชาวบ้านในชุมชน เกิดผลงานเป็นที่ยอมรับจากชาวบ้านและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

คณะผู้บริหาร อบต. สอนหม่อนประกอบด้วย นายสมพงษ์ เป็นนายก นายปิ่น (นามสมมุติ) อดีตประธานบริหาร อบต.สอนหม่อนที่เป็นกำนันเป็นรองนายก และ นายรังสรรค์ (นามสมมุติ) เป็นนักธุรกิจในพื้นที่ตำบลสอนหม่อนเป็นรองนายกอีกคนหนึ่ง นายรังสรรค์เป็นคนปรานีเงินรูปร่างงามกับภรรยาซึ่งเป็นชาวบ้านในตำบลสอนหม่อน ทั้งสองพบกันที่กรุงเทพฯ นายรังสรรค์เป็นช่างรับเหมาทำระบบประปา ส่วนภรรยาเข้าไปทำงานเป็นแคชเชียร์ของห้างสรรพสินค้าแห่งหนึ่งย่านรามคำแหง กรุงเทพมหานคร นอกจากนั้นทั้งสองคนยังขายเสื้อผ้ามือสองตามตลาดนัดต่าง ๆ ในตอนเช้าก่อนทำงาน ประจำมากกว่า 6 ปี ภรรยาจึงชักชวนสามีให้กลับมาทำธุรกิจที่บ้านเกิด โดยเริ่มจากการ รับซื้อข้าวเปลือกจากชาวบ้านไปขายให้โรงสีที่อำเภอบ้านไผ่ และซื้อข้าวสารมาขาย ให้ชาวบ้าน รวมทั้งขายเสื้อผ้ามือสองตามตลาดนัดต่าง ๆ แม้กระทั่งเมื่อดำรงตำแหน่ง รองนายก นายรังสรรค์ก็ยังขายเสื้อผ้ามือสองตามตลาดนัดอยู่เช่นเดิม โดยไม่สนใจ คำท้วงติงด้านภาพลักษณ์จากคนอื่น ๆ ว่าไม่เหมาะกับตำแหน่งรองนายก เพราะเห็นว่าเป็นการทำธุรกิจที่ถูกกฎหมายไม่เห็นต้องอายใคร

ในการเลือกตั้งนายก อบต.สอนหม่อน เมื่อ พ.ศ. 2552 นายสมพงษ์ อดีตนายก ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมัยที่ 3 แข่งกับนายรังสรรค์ อดีตรองนายกที่เคยอยู่ทีมเดียวกัน แล้วแยกตัวออกมาลงสมัครรับเลือกตั้งแข่งขันกัน ผลปรากฏว่านายรังสรรค์แพ้ไปเพียง 39 คะแนน ส่วนนายสมพงษ์แม้จะไม่ได้แสดงฝีมือในการบริหารงานที่โดดเด่นนัก แต่ก็สามารถชนะการเลือกตั้งได้ เพราะยังคงรักษาความเป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตนเข้าถึง ชาวบ้านตามงานบุญประเพณีต่าง ๆ

การเลือกตั้งนายก อบต.สอนหม่อน ครั้งล่าสุดเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2556 นายสมพงษ์ ไม่ได้ลงสมัครรับเลือกตั้ง เนื่องจากไม่ค่อยได้ลงคลุกคลีกับชาวบ้านเหมือน เดิมและได้ประเมินว่าคงไม่ได้รับเลือกตั้งอีกสมัย อย่างไรก็ตาม นายเจริญ (นามสมมุติ) อดีตเลขานุการของนายสมพงษ์ ร่วมมือกับอดีตรองนายก และอดีตประธานสภา ร่วมทีมกันลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นคณะผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลสอนหม่อน แข่งกับนายรังสรรค์ที่ทีมเทกกับเลือกตั้งเมื่อสมัยที่ผ่านมา แต่พ่ายแพ้นายสมพงษ์ไปเพียง เล็กน้อย

นายเจริญ เป็นอดีตกำนันตำบลสวนหม่อน ซึ่งมีพ่อตาเป็นอดีตกำนันตำบลสวนหม่อนเช่นกัน เป็นผู้ที่มีที่ดินทำกินมากโดยได้รับมรดกมา 50 ไร่ และซื้อที่ดินในตำบลสวนหม่อนและตำบลใกล้เคียงเพิ่มอีก 60 ไร่ นายเจริญสร้างฐานะทางเศรษฐกิจจากการเกษตร ทำนา ไร่ อ้อย ไร่ มันสำปะหลัง นอกจากนั้นนายเจริญยังมีโรงสีรับบริการสีข้าวให้ชาวบ้าน นำรำข้าวมาเลี้ยงหมู นอกจากนั้นนายเจริญยังตระเวนรับซื้อหมูในตำบลและอำเภอใกล้เคียง มารวบรวมไว้เพื่อขายให้พ่อค้าหมูจากนครราชสีมา อีกทั้งนายเจริญยังเป็นผู้รับซื้อวัวควายเพื่อขายต่อให้พ่อค้าอีกด้วย ได้กำไรจนมีเงินซื้อที่ไร่ที่นาเพิ่ม ปัจจุบันนายเจริญได้เลิกกิจการโรงสีและการเป็นผู้รับซื้อสัตว์เลี้ยงจากชาวบ้านแล้ว แต่ได้ลงทุนทำการเกษตรและทำการซื้อขายที่ดินมีกำไรจนสามารถสะสมทุนทำให้งานทางเศรษฐกิจดีขึ้นด้วยการเกษตรและการค้า เมื่อเกษียณราชการจากกำนันได้ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นคณะผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน ด้วยบุคลิกภาพของนายเจริญที่เป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน ไปร่วมงานบุญประเพณีกับชาวบ้านในชุมชนต่าง ๆ เป็นประจำ ทำให้ผู้ใหญ่บ้าน 11 หมู่บ้านจากทั้งหมด 14 หมู่บ้านในตำบลสวนหม่อนให้การสนับสนุน

ในขณะที่นายรังสรรค์ มีธุรกิจโรงงานน้ำดื่มที่นำไปช่วยเหลืองานบุญประเพณีของชาวบ้าน ธุรกิจตรวจสภาพรถยนต์เอกชน (ตรอ.) ธุรกิจขายประกันชีวิต การซื้อขายที่ดิน ธุรกิจขายตรงผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในการทำเกษตรอินทรีย์ และธุรกิจขายน้ำมันเครื่องรถยนต์ โดยจำหน่ายทั้งในพื้นที่ตำบลสวนหม่อนและในต่างจังหวัด การทำธุรกิจขายผลิตภัณฑ์จำพวกปุ๋ยและสารบำรุงพืชในการทำเกษตรอินทรีย์ มีตัวแทนจำหน่ายอยู่ต่างจังหวัด เช่น สกลนคร บุรีรัมย์ เป็นต้น การมีธุรกิจหลากหลายทั้งในและนอกพื้นที่ทำให้มีรายได้มาทำงานทางการเมืองในท้องถิ่นได้

ผลการเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนนายรังสรรค์ชนะนายเจริญมากกว่า 1,000 คะแนน เป็นการชนะที่ขาดลอย นายรังสรรค์ได้เป็นนายกมีรองนายกคนหนึ่งเป็นอดีตครูเกษียณอายุราชการที่มักชอบสอนและหักหน้านายกรังสรรค์ในที่ประชุมหลายครั้ง ล่าสุดรองนายกคนนี้ซึ่งมีญาติเป็นประธานกลุ่มผู้ใช้น้ำร่วมกันผลักดันขอขึ้นราคาค่าสูบน้ำจากเดิมชั่วโมงละ 70 บาท เป็น 80 บาท นายกรังสรรค์ได้ดูข้อมูลสรุปรายจ่ายของกลุ่มผู้ใช้น้ำ พบว่าองค์การบริหาร

ส่วนตำบลสวนหม่อนสนับสนุนงบประมาณซ่อมบำรุงเครื่องสูบน้ำให้แก่กลุ่มผู้ใช้น้ำ
อยู่แล้ว ส่วนเงินที่เก็บค่าสูบน้ำจากสมาชิกในอดีตเดิมยังมีเงินคงเหลือ จึงให้ปรับอัตรา
ค่าสูบน้ำลดลงเหลือชั่วโมงละ 50 บาท แทนที่จะให้ขึ้นราคาค่าสูบน้ำตามที่ประธานกลุ่ม
ผู้ใช้น้ำเสนอมา พร้อมกันนั้นนายกฤษฎศรีได้ให้รองนายกคนนี้ออกจากตำแหน่งไป

นายกฤษฎศรีได้เชิญให้นายเจริญ คู่แข่งในการเลือกตั้งที่เพิ่งแพ้การเลือกตั้งไป
ให้มารับตำแหน่งรองนายกแทน ทั้งนี้เพราะนายเจริญได้รับการสนับสนุนจากผู้ใหญ่บ้าน
หลายหมู่บ้านในพื้นที่ และมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวบ้านในตำบลสวนหม่อนเป็นอย่างดี
ทำให้เสียสละสนับสนุนต่อนายกฤษฎศรีดีขึ้น อย่างไรก็ตามการที่รองนายกซึ่งเป็นอดีต
ข้าราชการครูออกไป สร้างความไม่พอใจให้กับญาติพี่น้องในหมู่บ้านของรองนายกคนนี้
พอสมควร ซึ่งหมู่บ้านที่มีผู้มีสิทธิเลือกตั้งจำนวนมาก ดังนั้นนายกฤษฎศรี จึงพยายาม
สนับสนุนโครงการพัฒนาต่างๆ เพื่อซื้อใจชาวบ้านให้กลับมาสนับสนุนตน ทำให้ชาวบ้าน
แยกเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายที่สนับสนุนนายกฤษฎศรีมีเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

นอกจากนั้นนายกฤษฎศรียังแก้ปัญหาที่หมักหมมมานานในพื้นที่ให้กับชาวบ้าน
ตัวอย่าง ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งมีปัญหา น้ำเสียจากโรงฆ่าสุกรไหลมาท่วมขังในบริเวณ
ที่ราบต่ำของชุมชน เมื่อฝนตกลงมา น้ำเสียเหล่านี้ไหลไปในชุมชนส่งกลิ่นเหม็นคลุ้ง
มานานนับสิบปี นายกฤษฎศรีเข้ารับตำแหน่งได้จัดการวางท่อระบายน้ำจากโรงฆ่าสัตว์
แก้ปัญหา น้ำสกปรกที่ท่วมขังในชุมชนได้สำเร็จเป็นที่ชื่นชมจากชาวบ้าน

ปัญหาตามหมู่บ้านต่าง ๆ ที่น้ำประปาเข้าไม่ถึงบางครัวเรือน ทำให้ชาวบ้าน
ขาดแคลนน้ำใช้ในฤดูแล้ง นายกฤษฎศรีให้องค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนขยาย
เขตประปาให้เข้าถึงทุกครัวเรือน เป็นการแก้ปัญหาที่ตรงใจชาวบ้าน พร้อมทั้งติดไฟส่อง
สว่างตามถนนภายในชุมชนเพิ่มเติม การจ่ายเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุทุกหมู่บ้านในวันที่ 1
ของทุกเดือน แม้ว่าจะตรงกับวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ก็ตาม โดยรองนายก 2 คนแบ่งเป็น
2 สาย เพื่อจ่ายเบี้ยยังชีพให้ผู้สูงอายุในชุมชนทั้ง 14 หมู่บ้านของตำบลสวนหม่อน
พร้อมกันในวันที่ 1 ของทุกเดือน ซึ่งเป็นที่ถูกใจผู้สูงอายุเป็นอย่างมาก

นอกจากนั้นนายกฤษฎศรียังเห็นปัญหาชาวบ้านและนักเรียนที่ขับขีรถ
จักรยานยนต์ไปเรียนหนังสือที่ตัวอำเภอเมืองฯ ตรี มักถูกตำรวจตรวจจับเพราะไม่มี
ใบขับขี่ ทำให้ต้องเสียเงินค่าปรับอยู่บ่อยครั้ง นายกฤษฎศรีได้จัดอบรมกฎหมายจราจร

ให้เยาวชนและชาวบ้านพร้อมพาไปสอบใบขับขี่ที่สำนักงานขนส่งจังหวัดขอนแก่น โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย ทำให้เยาวชนและชาวบ้านได้รับใบขับขี่มากกว่า 200 คนเป็นการแก้ปัญหาที่ถูกใจชาวบ้าน โดยนายกฤษฎศรีมีนโยบายว่าจะไม่ใช้งบประมาณไปศึกษาดูงาน แต่ขอให้ใช้งบประมาณที่มีอยู่อย่างจำกัดเพื่อแก้ปัญหาให้กับชาวบ้านก่อน นับเป็นผลงานที่โดดเด่นสร้างความแตกต่างกับนโยบายของผู้บริหารในยุคก่อนๆ นายกฤษฎศรีต้องการตอบแทนชาวบ้านที่ลงคะแนนเสียงให้เขาชนะคู่แข่งอย่างขาดลอย และหวังผลต่อคะแนนเสียงในการเลือกตั้งครั้งต่อไป ทำให้เขาเป็นที่นิยมมากกว่าคู่แข่งทางการเมืองในท้องถิ่นคนอื่นๆ อย่างมาก ดังนั้นคะแนนเสียงของชาวบ้านที่เลือกนายกฤษฎศรีเป็นอำนาจต่อรองของชาวบ้าน ที่มีต่อผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องตอบสนองต่อการแก้ไขปัญหาสาธารณะของประชาชนในท้องถิ่น

แนวคิดการทำงานของนายกฤษฎศรี ซึ่งเป็นนักธุรกิจ กล้าคิด กล้าตัดสินใจ ทำตามนโยบายเพื่อแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันของชาวบ้านได้อย่างตรงจุด จึงแตกต่างจากนายกสมพงศ์ ที่เป็นเกษตรกร มีบุคลิกอ่อนน้อมถ่อมตนเข้าร่วมงานบุญประเพณีตามแนวทางเดิมของนักการเมืองท้องถิ่นแต่ขาดนโยบายที่แก้ปัญหาให้แก่ชาวบ้านที่ชัดเจน ผลงานของนายกฤษฎศรีจึงเป็นที่ถูกใจประชาชนในพื้นที่ซึ่งต้องการเห็นความเปลี่ยนแปลงในการบริหารงานแบบใหม่ที่ตอบสนองต่อการแก้ปัญหาของชาวบ้าน แม้แต่นายเจริญ อดีตกำนันซึ่งเป็นคู่แข่งการเลือกตั้งเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนสมัยที่ผ่านมา และได้รับเชิญให้มาเป็นรองนายกในปัจจุบัน ยังให้การยอมรับการบริหารงานของนายกฤษฎศรี

ชาวบ้านมีคะแนนเสียงเป็นอำนาจต่อรองกับนักการเมืองให้ตอบสนองต่อการแก้ปัญหาของตนเอง โดยไม่ได้ปล่อยให้นักการเมืองทำงานโดยไม่ฟังเสียงของประชาชน ชาวบ้านกล้าคิด กล้าถาม กล้าติดตามการทำงานของนักการเมือง ตัวอย่างในงานยกช่อฟ้าอุโบสถวัดของชุมชนแห่งหนึ่งในตำบลสวนหม่อน สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรท่านหนึ่งต้องการเป็นประธานในพิธีโดยเสนอต่อชุมชนว่าจะบริจาคเงินทำบุญมากกว่านักการเมืองอีกคนหนึ่ง เมื่อเขาได้เป็นประธานในพิธีสมใจ แต่หลังเสร็จงานยกช่อฟ้าผ่านไปนักการเมืองคนนั้นไม่ได้บริจาคเงินทำบุญตามที่สัญญาไว้ ทำให้ชาวบ้านซุบซิบนินทาบอกต่อ ๆ กันไป ชาวบ้านต่างแสดงความไม่ยอมรับนักการเมืองคนนั้น

จนกระทั่งภายหลังนักการเมืองคนดังกล่าวต้องย้ายไปลงสมัครเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในเขตอื่นแทน

การดำเนินนโยบายสาธารณะของผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดังกล่าวข้างต้น เป็นการให้บริการที่ดีตรงถึงประชาชน โดยคำนึงถึงทั้งด้านการบริหารจัดการและบริการที่ตอบสนองปัญหาและความต้องการของประชาชน บริการที่มีลักษณะดังกล่าวเป็นสิ่งที่ประชาชนคาดหวังและต้องการได้รับจากการดำเนินนโยบายของผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ปัญหา ความคาดหวัง ความต้องการเหล่านี้ล้วนมาจากเสียงของประชาชนที่มีคะแนนเสียงเป็นอำนาจต่อรองในการเข้าถึงนโยบายและทรัพยากรของรัฐ

สรุปและอภิปรายผล

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมของชาวตำบลสวนหม่อนที่มีลักษณะเป็นเมืองมากขึ้น เพราะเป็นชุมชนที่อยู่ในองค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อนที่อยู่ติดกับเทศบาลตำบลมัญจาคีรี การปรับโครงสร้างชนบทจากยุคการตั้งถิ่นฐานที่ชาวบ้านพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติในการผลิตเพื่อดำรงชีพในครัวเรือนเป็นหลัก เปลี่ยนมาเป็นการพึ่งพิงผืนดินผลิตพืชเศรษฐกิจเพื่อขายผ่านระบบตลาด และต่อมาได้เปลี่ยนมาเป็นวิธีการผลิตที่พึ่งพิง “ทุนมนุษย์” ซึ่งเดิมเคยเป็นแรงงานหลักในครัวเรือน แต่ในยุคการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรม ได้กลายมาเป็นแรงงานเพื่อการผลิตให้นายทุนหรือเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรม

การปรับโครงสร้างในชนบทจากระบบการผลิตทางการเกษตรที่ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้านได้เปลี่ยนแปลงไปโดยใช้เทคโนโลยีการผลิตมากขึ้น ไม่ต้องการระดมแรงงานช่วยกันเหมือนเดิม ถ้าต้องการใช้แรงงานก็ใช้เงินจ้างเหมาทำงาน การเป็นแรงงานของลูกหลานในโรงงานอุตสาหกรรมจะได้งานทำและมีความก้าวหน้าด้วยทักษะ ความรู้ความสามารถความขยันอดทนของตนเอง ได้ก่อรูปของโครงสร้างความรู้สึกที่เป็นปัจเจกชนมากขึ้น แต่ชาวบ้านที่มีชีวิตสมัยใหม่มีความเสี่ยงและเผชิญความไม่มั่นคงต้องการนโยบายสาธารณะเพื่อตอบสนองต่อความมั่นคงในชีวิต ประชาชนต้องการผู้นำหรือผู้มีอำนาจตัดสินใจที่มีวิธีการบริหารงานองค์กร

ปกครองส่วนท้องถิ่นใหม่ ๆ ที่ตอบสนองความต้องการและแก้ปัญหาของพวกเขา ไม่ใช่เพียงผู้นำที่มีลักษณะอ่อนน้อมถ่อมตนหรือเข้าถึงประชาชนแบบเดิม ๆ เท่านั้น การที่ประชาชนกล้าคิด กล้าถาม กล้าเสนอความเห็นและความต้องการ ผ่าน “การกระทำเพื่อสื่อสาร” ใน “พื้นที่สาธารณะ” ตามแนวคิดของ Habermas เมื่อผู้มีอำนาจตัดสินใจหรือนักการเมืองได้รับ “สาร” (message) ที่เต็มไปด้วยปัญหา ความหวัง และความต้องการผ่านช่องทางต่าง ๆ ผลักดันให้นักการเมืองนำไปจัดทำเป็น นโยบายที่ตอบสนองต่อปัญหาของประชาชนทำให้ประชาชนพึงพอใจ ผู้มีอำนาจตัดสินใจหรือนักการเมืองจำเป็นต้องแสดงตนเองให้เห็นอย่างชัดเจนว่าเข้าใจความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจของชุมชน มีนโยบายที่ตอบสนองการแก้ปัญหาของประชาชน จึงได้รับการเลือกตั้ง การลงคะแนนเสียงเลือกตั้งเป็นการแสดงออกของปัจเจกชนร่วมกันที่สะท้อนแรงปรารถนา ความต้องการและอำนาจการต่อรองของประชาชนต่อผู้มีอำนาจ

เอกสารอ้างอิง

- คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2557). *ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2554). *มโนทัศน์การดำรงชีพ Livelihoods*. เชียงใหม่: กองทุนพัฒนาวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นิติ เติยวศรีวงศ์. (2559). คนชั้นกลางไทย. *มติชนออนไลน์*, 11 ก.ค. 59. สืบค้นเมื่อ 20 ธ.ค. 59 จาก https://www.matichon.co.th/columnists/news_207635
- มานะ นาคำ, มนต์ชัย ผ่องศิริ และณัฐพล มีแก้ว. (2559). *โครงการความเปลี่ยนแปลง และกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบทอีสาน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อดิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว. (2527). *สังคมไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416*. พิมพ์ครั้งที่ 2. (ปรกาศทอง สิริสุข และพรณี จัตรพลรักษ์, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- อภิชาติ สถิตนิรามัย และคณะ. (2556). *โครงการวิจัยทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย*.
กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.).
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2559). *ลืมนิทานจาก “ชาวนา” สู “ผู้ประกอบการ”*.
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2548). *ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม: การทะลุ
กรอบและกับดักของความคิดแบบคู่ตรงกันข้าม*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2554). *ชนบทอีสานปรับโครงสร้าง: ชาวบ้านปรับอะไร. วารสาร
ศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ฉบับพิเศษ (1) “เสรีนิยมใหม่ใน
เศรษฐกิจอีสาน”*. หน้า 5-41.
- องค์การบริหารส่วนตำบลสวนหม่อน. (2556). *แผนพัฒนาตำบลสวนหม่อน*. เอกสาร
อัดสำเนา.
- Ashenden, S. and Owen, D. (1999). *Foucault Contra Habermas: Recasting the
Dialogue between Genealogy and Critical Theory*. London: SAGE.
- Habermas, J. (1987). *The Theory of Communicative Action, Volume 2. Lifeworld
and System: A Critique of Functionalist Reason*. (T. McCarthy, Tran.).
Boston: Beacon Press.
- Habermas, J.. (1988). *Legitimation Crisis*. (T. McCarthy, Tran.). Cambridge:
Polity Press.
- Habermas, J.. (1991). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An
Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. (T. Burger and F.
Lawrence, Trans.). Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Hoggart, K. and Paniagua, A. (2001). What Rural Restructuring?. *Journal of
Rural Studies*, 17(2001), pp. 41-62.
- Keyes, C. F. (2012). ‘Cosmopolintan’ Villagers and Populist Democracy in
Thailand. *South East Asia Research*, 20(3), 343-360.

- Marx, K. and Engels, F. (1998). *The German Ideology: Including Theses on Feuerbach and Introduction to the Critique of Political Economy*. New York: Prometheus Books.
- Milligan, D. (2007). *Hope and Defeat in the Struggle for Socialism*. Studies in Anti-Capitalism at www.studiesinanti-capitalism.net.
- Qiping, Y. (2003). Space, Cultural Materialism and Structure of Feeling: Reflections on the Chinese Reception of Raymond Williams. *Zhang Pinggong, Xueshu yanjiu [Academic Research]*, 8 (2003), pp. 163-179.
- Tigges, L. M., Ziebarth, A. and Farnham, J. (1998). Social Relationships in Locality and Livelihood: The Embeddedness of Rural Economic Restructuring. *Journal of Rural Studies*, 14(2), pp. 203-219.
- Williams, R. (1977). *Marxism and Literature*. Oxford: Oxford University Press.